

Vladimir Arsenić

PRAVA LITERATURA

(Milenko Bodirogić: *Po šumama i gorama*, Orfelin, Novi Sad, 2019)

Možda će ovo zvučati paradoksalno, ali književnost koja šalje ideološki loše poruke nužno je i sama takva. To nema veze sa stavovima konkretnog pisca i nema potrebe da prizivam u pamet niti da koristim kao dokaz ni Hamsuna niti Selina, jer njihova literatura nije trpela od njihovog nacizma. Njihove knjige govore o nečem drugom. Međutim, Vuk Drašković čiji su stavovi kudikamo mekši od stavova pomenutog dvojca, pokušao je u svojim tekstovima da revitalizuje četnički pokret, samim tim da izvrši reviziju istorije i u tome je načisto propao. Njegovi romani su loši, oni nisu književnost o kojoj treba razgovarati, bez obzira na količinu prodatih primeraka ili opštu čitanost. Isto važi i za Dobricu Ćosića i slične nacionalno obojene pisce. Drugim rečima, njihova ideologija nije mogla da porodi dobru književnost, kao što ni loš pisac ne može da bude na strani progresivnih snaga. Zapravo može, ali kao aparatčik, doušnik, egzekutor, komesar... Književnost je stvar revolucionarnog pogleda na svet u onom smislu u kojem je svaka revolucija promena, koja se u oblasti literature odvija u jeziku i shvatanjima i/ili pogledima na svet iskazanim jezikom. Zbog toga je vrhunska književnost uvek progresivna, uvek na strani onih koji promenu žele, uvek suprotstavljena statusu kvo – umetničkom, društvenom, ideološkom i svakom drugom.

U tom smislu je roman Milenka Bodirogića prava literatura – ono što je ovdašnjoj književnosti trebalo nakon toliko različitih pokušaja nacionalističke bagre da revidira istoriju, odnosno da ispiše narrative kojima bi se svest čitalaca promenila, te se otvorio prostor za promenu istorijske paradigme. Jer istoriju nije moguće menjati, ona je nauka, zasnovana na činjenicama i dokumentima, a ne na tome „kako mali Perica zamišlja“ da je nešto bilo. Književnost i istorija se razlikuju u tome što literatura podleže zakonima umetničke verodostojnosti (Aristotelovo verovatno i moguće), a istorija onome što je zaista bilo. Upravo u ovoj tački leži osnovni kvalitet Bodirogićevog narativa. Mi ne možemo stopostotno da tvrdimo da su stvari izgledale onako kako njegov pripovedač kaže jer on je od tog istorijskog iskustva udaljen ne samo vremenski nego i dodatnom činjenicom da citira Rajićevo pripovedanje, ali po zakonima verovatnog i mogućeg one nam se čine plauzibilnim. Povrh toga, Bodirogićevi/pripovedačevi/Rajićevi narativi o partizanima nisu ideološki obojeni na način na koji su bili u periodu socijalističke Jugoslavije jer je tada državni aparat (čitaj cenzura) stajao iza njih i kontrolisao njihovo širenje i uticaj. Danas je situacija upravo suprotna – državni aparat pomaže tamo nekakve „Radoše Bajiće“ koji snimaju „Ravne gore“ i slične „Nemanjiće“. Ergo, partizani uopšte nisu u modi, štaviše smeju im se. Tim pre, narativi o partizanima moraju da budu književno istiniti kako bi bili čitljivi, razumljivi i prihvatljivi. Zbog toga su oni u *Po šumama i gorama* prikazani kao neustrašivi ludaci koji nemaju šta da izgube, ljudi ljudi od ljubavi i prkosa, slobodni osećajni ljudi koji upravo taj osećaj biva-

nja čovekom cene iznad svega i suprotstavljaju se svakom ko pokuša da im ga oduzme. Ideologija, posebno komunistička ideologija, s tim nema nužno veze, premda im je, logično, veoma bliska.

Nije čudo da svoje narative Rajić pripoveda dok su on i pripovedač romana na planinarstvu, na hodaњу i uspinjanju *šumama i gorama naše zemlje ponosne*. Ukupno ih je šest: dva puta Fruška gora jer im je najbliža, dva puta Bosna i Hercegovina jer je to zemlja u kojoj je Rajić rođen i odrastao (Kalin kraj Bugojna i Crepoljsko kraj Sarajeva) i po jednom Hrvatska (Kalnička gora kraj Varaždina iz kojeg je Rajićeva majka) i Slovenija (Triglav kao vrh Jugoslavije). Planinarstvo je odabrano jer ga karakteriše osećaj slobode, osećaj uspinjanja ka nekom cilju koji zahteva odvažnost i fizički napor, ali planine odnosno šume i gore jesu mesta na kojima su obitavali partizani, na koje su se oni sklanjali bežeći od nadmoćnijeg neprijatelja i koja su zapravo bila njihov dom i skrovište. Planine su takođe prostori koji su zadržali izvesnu čistotu upravo zbog svoje relativne nepristupačnosti, mesta na kojima nije došlo do izvitoperenja prirode ljudskom rukom, naprosto do njenog podjarmljivanja i uništavanja. Planine još čuvaju nevinost sveta koliko je god to moguće.

Roman *Po šumama i gorama* spada u korpus bernhardovskih narativa koji su veoma rašireni po književnosti Srbije i regiona. Ovaj način pripovedanja koji ekstenzivno upotrebljavaju Basara i Albahari, kao možda najistaknutiji primeri, zapravo se koristi kao opšta kritika takozvanih *velikih narativa*. Njega karakteriše neprekidno udaljavanje od izvora informacija i konstantno povećavanje nivoa citiranja (rekao je da je rekao da je rekao itd.). Time se postiže efekat krajnje nepouzdanosti svih pripovednih instanci, ali se istovremeno otvara mogućnost za nesmetanu analizu onoga što autor želi da podvrgne kritici. Kod Basare ovakvo pripovedanje ima i humorni karakter jer porađa različite nivoe zabune, dok kod Albaharija služi upravo relativizaciji svega izrečenog. Kod Bodirogića pak ovakvo pripovedanje služi kao karakterizacija njegovog naratora, ali i Rajića, pri čemu obojica deluju kao nekakvi ludaci, kao savremeni partizani, s tim da se zna ko je komesar, a ko samo vojnik, odnosno ko je ideolog, a ko sledbenik. Istovremeno, ovakvo pripovedanje služi i da se umekša Rajićevo „ludilo“, odnosno da se on „normalizuje“. Naime, da je Bodirogić upotrebio klasično pripovedanje Rajić bi mogao da bude protumačen kao neki agresivni ludak, ovako on zadobija status kakav treba da ima – status Don Kihota, čoveka koji se bori protiv vetrenjača savremenog sveta u kojem se negiraju tekovine NOB-a i veličaju zlikovci, ali se uništava i sve ono što je Jugoslaviju činilo Jugoslavijom, a to su, između ostalog, njene planine i šume. Rajićeva opsednutost partizanima je opsednutost idejom slobode i idejom prirodnosti koje lagano ali sigurno nestaju iz savremenog sveta. Zbog toga i njegova borba protiv lovaca, protiv ubijanja životinja i njegovi tragični, čak i groteskni pokušaji da osujeti svaku takvu nameru.

Rajić je metafora Jugoslavije. Sin Srbina i Hrvatice, odrastao u Bosni i Hercegovini, čovek koji se bavio jezikom (lektor), koji govori slovenački, planinar i zanesenjak, on je osuđen da umre sam i napušten, premda je već jednom umro zajedno sa smrću zemlje koju je voleo i u koju je verovao. Upravo takva bedna smrt, ostavljenost i samoća koje su zadesile Rajića, koje je konačno izazvao jer su ga napustile žena i ćerke zato što nisu mogle podneti njegovu zanesenjaštvo, nisu mogle izdržati njegovo sam-protiv-svih, njegovu neprilagođenost, metafora je smrti države koju su svi napustili, a ponajviše njeni građani. Svakako ne svi, ali

oni koji su mogli da je odbrane bili su prvi koji su od nje digli ruke, odnosno koji su je izdali.

Treba naravno uzeti u obzir i lik naratora koji ostaje bezimen i koji kreće u hodanja s Rajićem kako bi se izlečio. Drugim rečima, on ima motiv, on nije bezinteresan. Njemu je Rajić potreban ne samo da bi mu bio vođa kroz visinski svet ili svet partizana, nego upravo da bi ga kao šaman izlečio, da bi kao u nekom obredu na sebe preuzeo boljku i odneo je iz tela mlađeg, onog koji ima više šanse da preživi. Ovo je potvrda one maksime Srđe Popovića koji je rekao da je Jugoslavija naša moralna obaveza, ona je utopija koja je bila moguća, svet koji više ne postoji, ali jednom jeste postojao. Rajić je stvaran kao što je i rak koji pripovedač nosi u sebi stvaran, kao što je rak ovaj svet u kojem živimo i samo odnosi živote sa sobom. U slučaju pripovedača to su njegovi najmiliji, a za sve nas dovoljno je da se osvrnemo oko sebe. Jugoslavija možda može da nas izleči. Ako ćemo pravo, jednom već jeste.

Istovremeno s pričom o Drugom svetskom ratu, partizanima i njihovim suicidalnim i predивно plemenitim poduhvatima, nije moguće prećutati, a posebno nije moguće izbeći povest raspada Jugoslavije. Moram priznati da je Bodiropić/narator, odnosno Rajić, u tom pogledu prilično rezervisan i nekako manje eksplicitan, što na momente deluje čudno. Osim epizode u Bugojnu gde je Rajić kao projugoslovenski aktivista napadnut i teško prebijen, kao i epizode s njegovom tetkom u Varaždinu, ovo pitanje ne dobija eksplicitne scene, premda se radi o neposrednoj istoriji, o nečemu čemu je većina nas, na ovaj ili onaj način, prisustvovala i čemu može da posvedoči. Neobično je da Rajić kao onaj koji poseduje znanje nije hteo da se upušta u ulogu tumača bliže istorije, valjda želeći da ostane neutralan i da sačuva ideju o čistoti jugoslovenske antifašističke borbe kao takve, što je lepo, ali je, s druge strane, sasvim jasno ko je bio najveći izdajnik upravo tih tradicija, a u romanu ostaje nepomenut.

Po šumama i gorama je odličan roman, uprkos ovoj neobjašnjivoj slepoj mrlji. Njegova lepota nije samo u nostalgičnim hodanjima i opisu jednog revolucionarnog duha koji nam je preko potreban, bez kojeg se gušimo i koji će, naposljetku, morati da dođe, bez obzira na uljuljkanost u društvene mreže, lako dostupne filmove i muziku, igrice i pornografiju te ostale anestetičke koji nam se svakodnevno serviraju. Ne, njena lepota leži upravo u odnosu šamana i učenika, u liku Rajića kome bismo se možda i smejali kad ne bi bio tragičan koliko jeste, kad nas ne bi podsećao na to koliko smo zapravo mi tužni i jadni.